

Anna Maria Jäetma

Tallinna Ülikooli keeleteaduse
ja keeleteoimetamise magister

Foto: Mark Nicholas Kirch

Kausatiivide kasutusest 4–5-aastaste eesti laste keeles

Kausatiivsuse ehk põhjuslikkuse väljendamine leksikaalsed ja grammatilised vahendid esinevad pea kõikides keeltes, kuid nende väljendusviisid ja mõistmine võivad varieeruda. Kausatiivsed verbid on näiteks *liigutama* ja *sulgema*, verbiühenditest on kausatiivne näiteks *sulama panema*. Artiklis tutvustan magistritööd, mis uurib kausatiivide kasutust 4–5-aastaste eesti laste keeles. Uuringu tulemused aitavad keeleõpetajatel ja vanematel paremini toetada laste keelelist arengut.

Kausatiivsus ja selle väljendamine eesti keeles

Kausatiivsusest rääkides tuleb defineerida, mis on kausatiivsus olemuslikult ehk mõtlemise kategooriana ja keelelise kategooriana. Kausatiivsus mõtlemise kategooriana on viis, kuidas tajume maailma: me mõistame, et sündmustel on põhjused ja tagajärjed. (Ger jt 2022: 161) Kausaalsus tähendab, et üks sündmus põhjustab teise, näiteks lauses *Uksekell äratas Mari* kutsub uksekella helisemine esile Mari ärkamise. Kausatiivsus keelelise kategooriana käsitleb, kuidas saab keelestruktuuride kaudu väljendada kausatiivseid sündmusi. Sündmus võib olla seisund, tegevus, sooritus või saavutus. (Mateo Pedro 2022: 451; Argus 2012: 5; Kasik 2001: 115–116) Tavaliselt tekitab kausaalses situatsioonis tulemuse tahtlik tegutseja, samas alati ei pea põhjustaja olema inimlik või tahtlik. (Kasik 2001: 115)

Keeleteaduses nimetatakse kausatiivsuse väljendamiseks tarvitata-
vaid keelendeid kausatiivideks. Eesti keeles on kausatiivsus keeruline ja

mitmeosaline leksikaalgrammatiline nähtus, mille väljendamiseks on mitu võimalust. (Paulsen 2016: 516–517) Kausatiivsust saab eesti keeles väljendada kas morfoloogiliselt ehk tuletusliidet kasutades (nt *liigutama*, *äratama*), leksikaalselt (nt *tapma*) või perifrastiliselt (nt *käima panema*). Perifrastilises kausatiivstruktuuris on tavaliselt kaks verbi, millest üks väljendab kausatiivsust (nt *ajama*, *panema*, *laskma*) ning teine tagajärge, nt *Lumi sulab* (mittekausatiivne), aga *Päike paneb lume sulama* (kausatiivne). (Kasik 2001: 116–117; Argus 2012: 6) Peale eelnimetatud võimaluste on eesti keeles olemas ka perifeersed kausatiivid, mida väljendatakse mitmesuguste tuumlausest väljapoole jäävate adverbialkonstruktsioonidega. Nende hulka kuuluvad leksikaalsed (proadverbid, nt *miks*, *mistõttu*, *sellepärast*), sünteetilised (semantilised käänded ehk kõik käänded, v.a nimetav, omastav ja osastav, nt *Kuningas suri mürgitusse*) ja analüütilised (kaassõnad, nt *tõttu*, *pärast*, *tänu*, nt *Kuningas suri mürgistuse tõttu*) väljendusvahendid. Kausatiivsust on võimalik väljendada ka konverbikonstruktsioonide (nt *Raamatut lugemata ei oska te sellele küsimusele vastata*) ja deverbaalsete nominalisatsioonikonstruktsioonide ehk tegusõnast tuletatud nimisõnafraaside abil (nt *Ahven lagunes keetmisel*). (Paulsen 2016: 517–518; Plado 2014: 196; EKK 2020: 519–520)

Artiklis keskendun tuletatud, leksikaalsetele ja perifrastilistele kausatiividele, millel on rõhk ka kausatiivliidetel. Kausatiivsuse omandamist on eesti keeles uurinud Reili Argus (2012), Kadri Suurmäe (2014) ja Anna-Stina Poobus (2023) ning varasemate uurimuste põhjal paistab, et kausatiivliited ei ole eesti lastel omandatud kui produktiivne sõnamoodustusvahend. Pigem õpitakse selgeks kausatiivliitega verbid kui sõnavaraüksused. Varasemad uuringud pole käsitlenud, kuidas semantilised tegurid, nagu tegija omadused, mõjutavad kausatiivse struktuuri omandamist. See tähendab, et pole uuritud seda, kuidas lapsed tajuvad, kas kausatiivse sündmuse puhul on situatsioonis keegi või miski, mis seda sündmust põhjustab. Magistritöö eesmärk oli teha kindlaks, kas 4–5-aastased eesti keelt emakeelena kõnelevad lapsed tajuvad kausatiivide moodustamist kui produktiivset protsessi või kui liidet sisaldavate lekseemide omandamist ning kuivõrd mõjutavad kausatiivide kasutuslause tähendusega seotud tegurid.

Kausatiivide omandamisest eesti keeles

Kausatiivsuse omandamist on uuritud mitme, näiteks inglise (Bowerman 1974), türki (Aktan-Erciyes, Görksun 2023), inuktituti (Allen 1998), jaapani (Murasugi jt 2005) ja kanhobali keele (Mateo Pedro 2022) põhjal, kuid eesti keele kohta on uurimusi siiski vähe. Esimesed kausatiivid ilmuvad lapse kõnes teise eluaasta paiku analüütiliste ühendverbide (nt *lahti tegema*) ja lihtverbidena (nt *kallama*), hiljem lisanduvad tuletatud kausatiivid (nt *sulama* – mittekausatiivne, *sulatama* – kausatiivne) ja ahelverbid (nt *käima panema*), kuid tavaliselt hakatakse kausatiive kasutama teise eluaasta teises pooles või kolmandal eluaastal. (Argus 2012: 16) Kausatiivide omandamist mõjutab peamiselt sisendkeel ja kausatiivsete struktuuride sagedus lapse kõnes. Struktuuride läbipaistvus ja produktiivsus pole nii olulised: enne neljanda eluaasta algust võib näha produktiivsuse kasvu, mil laps kasutab sama tüve nii kausatiivsetes kui ka mittekausatiivsetes vormides. Seega algab kausatiivide omandamine eesti keeles sõnavara omandamisest, hiljem lisanduvad grammatilised konstruktsioonid. (Argus 2012: 11, 16)

Peale selle selgub varasematest uurimustest, et eesti lastel pole keeruline uuest verbist aru saada või seda õelda, vaid pigem ei suuda lapsed uut verbi kausatiivistada. Näiteks mõistavad 6-aastased lapsed pigem sõnade tähendust tervikuna kui üksikute liidete tähendust. See tähendab, et lapsed kasutavad kausatiive õigesti, kui alusverb on nende jaoks tuttav ehk seda kasutatakse igapäevakõnes sageli, ning valesti, kui alusverb on välja mõeldud ehk laste jaoks täiesti uus. (Suurmäe 2014: 69–71; Poobus 2023: 22–31) Seega võib järeldada, et eesti keeles hakkavad lapsed kausatiive kasutama pigem vara ning oskavad eelkõige kasutada kausatiive, mis on neile juba varasemast tuttavad.

Uurimismeetod

Osalejad. Eesti laste kausatiivide kasutuse uurimiseks korraldasin katse, mille aluseks võtsin varem inglise keelt kõnelevate täiskasvanutega korraldatud katse (Rissman jt 2018), mida hiljem korrati kohandatud kujul itaalia keelt kõnelevate 3–6-aastaste laste ja täiskasvanutega (Silleresi jt 2022). Katses osalesid 4- ja 5-aastased eakohase keelelise arenguga lapsed, kelle emakeel on eesti keel. Katses osales 37 last, kellest 17 olid 4-aastased

ja 20 olid 5-aastased. Katse toimus kolmes lasteaias, millest kaks asuvad Keilas ning üks Tallinnas.

Uurimismaterjal. Katse koosnes kümnest katseüksusest ehk kausatiivsest verbist: *helistama*, *lennutama*, *kustutama*, *äratama*, *veeretama*, *näitama*, *avama*, *sulgema*, *põlema* *panema*, *käima* *panema*. Verbid valisin selle järgi, et need oleksid tasakaalus, arvestades moodustustruktuuri (morfoloogiline, leksikaalne või perifrastiline verb) ja tähendust (piiritletud või piiritlemata tegevust), ning esineksid 4- ja 5-aastase lapse kõnes ehk oleksid lapsele tuttavad. Verbid on esinenud ka varasemates uurimustes. (Argus 2012; Suurmäe 2014; Poobus 2023) Iga katseüksuse jaoks tegin kolm lühikest sama sündmusega videoklippi, millest ühes on põhjustajaks inimene (foto 1), teises käsi (foto 2) ning kolmandas elutu põhjustaja (foto 3). Need stiimulid olid vajalikud mõistmaks, kuidas semantilised tegurid kausatiivide omandamist mõjutavad.

Protseduur. Igas lasteaias oli võimaldatud katse tegemiseks eraldi ruum, mis oli vajalik selleks, et iga lapsega katse individuaalselt teha ning et keegi ega miski lapse vastuseid ei mõjutaks. Kokku nägi iga laps juhuslikus järjekorras 30 lühikest videoklippi ning iga klipi järel esitasin lastele neutraalse küsimuse: *Mis juhtus?* Seejärel kirjeldasid lapsed videos toimunut oma sõnadega. Katse käigus panin protokollilehele vastused kirja, lisaks lindistasin vastused, et oleks võimalik hiljem vastuseid vajaduse korral üle kuulata. Tulemuste analüüsimiseks jaotasin vastused kahe vanuserühma vahel viide gruppi selle põhjal, kas vastuse sisu ja vorm olid ootuspärased ehk laps kasutas nii sisult kui ka vormilt verbi, mis oli katseüksuses (vt tabelit 1).

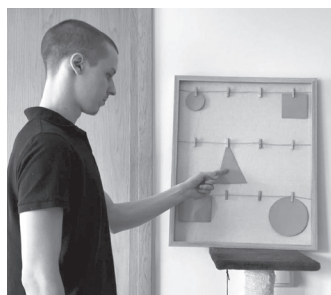

Foto 1. Kuvatõmmis katseüksuse näitama videost (inimene põhjustajana)

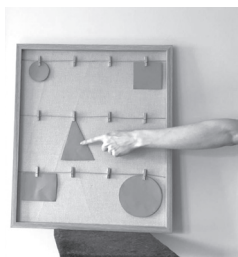

Foto 2. Kuvatõmmis katseüksuse näitama videost (käsi põhjustajana)

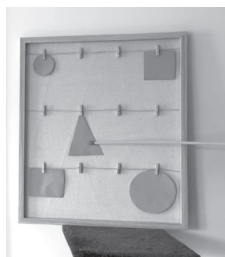

Foto 3. Kuvatõmmis katseüksuse näitama videost (elutu põhjustaja)

Tabel 1. Katse tulemuste jaotus verbide põhjal koos näidetega katseüksuse *helistama* näitel

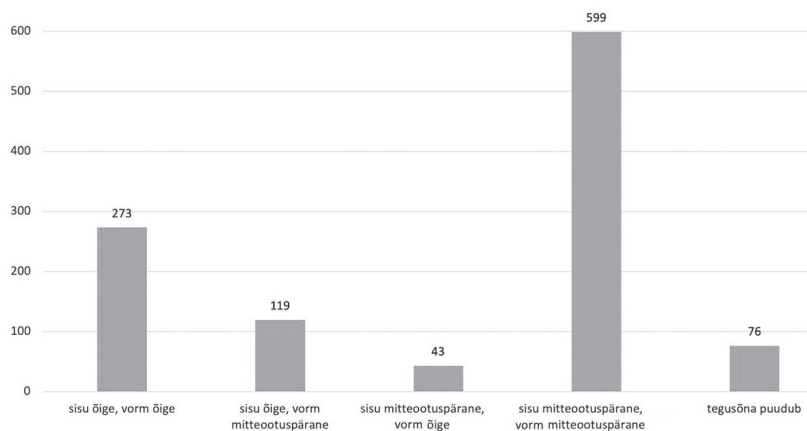
Vastuse tüüp	Näide
Sisu (verb) ootuspärane + vorm ootuspärane	<i>helistas</i>
Sisu (verbi tähendus) ootuspärane + vorm mitteootuspärane	<i>pani helisema</i>
Sisu (verb) mitteootuspärane + vorm ootuspärane	<i>tilistas</i> (ootuspärane: <i>helistas</i>)
Sisu (verb) mitteootuspärane + vorm mitteootuspärane	<i>lööb, on</i>
Verbita vastused	<i>till-till, kelluke</i>

Jaotus oli vajalik, et uurida, kas lapsed kasutavad kausatiive produktiivselt või omandavad neid sõnavarana, ning kas teatud tegusõnad mõjutavad kausatiivide kasutust. See aitas analüüsida, milliseid kausatiive lapsed eelistavad ning kuidas nad määravad tegevuse põhjustaja sõltuvalt üksuse-tüübist (inimtegutseja, käsi, elutu tegutseja).

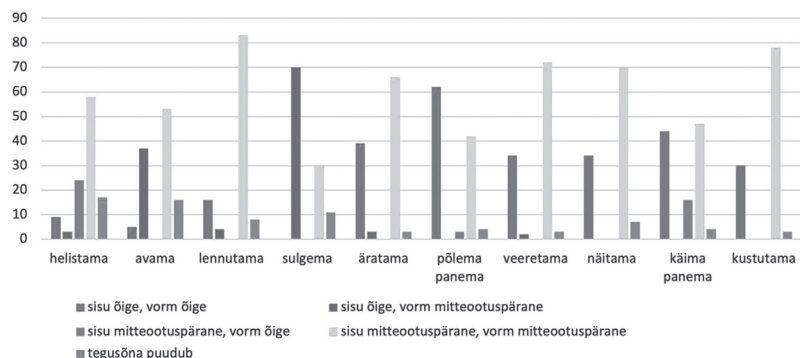
Uurimistulemused ja arutelu

Kausatiivsete struktuuride kasutus 4–5-aastaste eesti laste keeles katse tulemuste põhjal. Lastest vastustest 54% ei olnud sisult ega vormilt ootuspärased ehk nad kasutasid verbe, mis ei kirjeldanud videos toimunut selgelt või ei kasutanud kausatiivset keelendit (vt joonist 1). 55% vastustest sisaldasid tuletatud või perifrastilisi kausatiive, kuid kuna tulemus jäi alla 60%, võib järeldada, et kausatiivsete struktuuride kasutamine ei ole lastel veel produktiivne.

Vaadates, kas mingi kindel tegusõna ehk katseüksus tingib rohkem või vähem kausatiivsete struktuuride kasutust, selgus, et kõige rohkem ootuspäraseid vastuseid oli katseüksuses *põlema panema* (23% kõikidest ootuspärastest vastustest ning 56% selle katseüksuse vastustest) (vt joonist 2). Ootuspärased vastused puudusid katseüksuses *sulgema*, kuid palju vastati verbiga *kinni panema* (63% kõikidest selle katseüksuse vastustest). Tõenäoliselt oli laste jaoks üks verb tuttavam kui teine. Kaalepi ja Muichneki sagedussõnastikus (2002) ei ole küll esitatud verbi *põlema panema*, kuid võib leida, et nii *põlema* kui ka *panema* esinevad kogu korpuses rohkem kui *sulgema*. Selle põhjal võib eeldada, et lapsed olid verbiga

Joonis 1. Vastuste jaotus tegusõnade põhjal

Joonis 2. Vastuste jaotus verbide kasutuse ja katseüksuste põhjal

põlema panema rohkem kokku puutunud, samas kui *sulgema* oli lastele võõram. See toetab ka Kadri Suurmäe (2014) ja Anna-Stina Poobuse (2023) uurimuste tulemusi, et lapsed eelistavad kausatiive, millega nad on juba tuttavad, ega moodusta neid produktiivselt.

Kausatiivsete struktuuride kasutamine lauses põhjustaja tähendus-tüübi põhjal. Lapsed vastasid ootuspärasemalt inimtegutseja puhul (11% ootuspärasest vastustest) ja vähem ootuspäraselt elutu tegutseja puhul (4%). Seega, *elusa tegutseja* ja *käe* kui elusale tegutsejale viitaja puhul kasutati rohkem kausatiive (vastavalt 38% ja 37% kõikidest kausatiividest) kui *elutu tegutseja* puhul (25% kõikidest kausatiividest). Selline tulemus toetab

selgelt varasemaid uuringuid, et lapsed räägivad esialgu pigem inimeste põhjustatud sündmustest ning ei räägi põhjuslikest sündmustest, mis on seotud kahe objektiga (Muentener, Lakusta 2011: 343).

Lapsed eelistasid inimtegutseja ja käe puhul põhjustaja nimetamata jätta, kuid elutu tegutseja puhul nimetasid nad rohkem põhjustajat. Selle põhjal võib oletada, et laste jaoks oli *inimtegutseja* ja *käsi* tegutsejana videotes selge, kes tegevust põhjustab, kuid *elutu tegutseja* puhul tundsid lapsed ebatavaliste olukordade tõttu vajadust rõhutada põhjustajat (nt tool veeres ise ning polnud näha inimest, kes seda lükkaks). *Inimtegutseja* ja *käe* puhul olid nimetatud põhjustajate hulgas ülekaalus elus põhjustajad. *Elutu tegutseja* puhul olid ülekaalus elutud põhjustajad, kuid sellegipoolest nimetati mitmel korral ka elus põhjustajat, millest võib järeldada, et kuigi videotel polnud inimest näha, seostasid lapsed siiski tegevust inimtegutsejaga. Seejuures võib oletada, et 5-aastased tajusid rohkem, et *elutu tegutseja* puhul on tegevuste algatajaks inimene, sest 5-aastaste vastuste hulgas oli nimetatud rohkem elus põhjustajaid kui 4-aastaste vastustes.

Eri tüüpi kausatiivsete struktuuride kasutamine. Kõikide esinenud kausatiivide hulgas olid laste vastustes ülekaalus leksikaalsed kausatiivid (nt *kinni panema*, *lahti tegema*) ning kõige vähem kasutati perifrastilisi kausatiive (nt *lendama panema*, *helisema panema*). Lapsed kasutasid leksikaalset kausatiivi ka seal, kus oodati tuletatud (nt *lennutama*, *helistama*) või perifrastilist kausatiivi. Seega võib oletada, et lapsed eelistavad lihtsat struktuuri, kuid tegu võib olla ka sõnade sagedusest tingitud eelistustega.

Inimtegutseja puhul olid ülekaalus tuletatud kausatiivid, mis viitab sellele, et lastele seostub prototüüpne kausatiiv elusa tegutsejaga. Ootuspäraste ja osaliselt ootuspäraste vastuste puhul olid nii 4- kui ka 5-aastaste puhul ülekaalus tuletatud kausatiivid ning neis üksustes, kus oodati vastuseks tuletatud kausatiivi, esines laste kõnes ka rohkem tuletatud kausatiive kui teistes üksustes. Lapsed kasutasid perifrastilisi kausatiive kõige vähem, mis võib olla tingitud nende harvemast esinemisest katses. Samas ei kippunud lapsed seal, kus oodati näiteks tuletatud kausatiivi, kasutama perifrastilist, vaid kasutasid pigem leksikaalset kausatiivi.

Kõige rohkem kasutati perifrastilisi kausatiive üksusetüübi *käsi* puhul. Sellise kasutuse põhjused vajaksid edasist uurimist, sest võib oletada, et lastele seostub käsi millegi kuskile asetamisega ja seetõttu on käega seoses *panema*-verbi sisaldav perifrastiline konstruktsioon loomulikum.

Inimtegutseja ja *käe* puhul olid kausatiivsete struktuuride osakaalud sarnased, kuid *elutu tegutseja* puhul olid erinevused suuremad: perifrastilisi kausatiive kasutati *elutu tegutseja* puhul kõige vähem, samas tuletatud ja leksikaalseid kausatiive oli peaaegu sama palju.

Tulemuste võrdlus kahe vanuserühma vahel. Kahe vanuserühma puhul oli ootuspäraste vastuste osakaal üsna sarnane: 4-aastaste puhul 23% kõikidest vastustest ning 5-aastaste puhul 26% kõikidest vastustest. Kuigi suuri erinevusi vastustes polnud, võib siiski märgata, et 4. ja 5. eluaasta vahel toimub kausatiivide omandamises mõningane areng. Suurmäe (2014) uurimuses selgus, et kausatiivide kasutuse puhul olid 6-aastaste laste tulemused märkimisväärselt paremad kui 4-aastastel, seega toimub kausatiivide omandamises märkimisväärne areng just selles vanusevahes.

Kokkuvõte

Katse tulemuste põhjal võib öelda, et eesti keelt kõnelevad 4–5-aastased lapsed pigem ei kasuta kausatiivseid struktuure produktiivselt. Siiski räägivad lapsed põhjuslikest sündmustest kausatiivseid struktuure kasutades siis, kui nad näevad, et tegevuse põhjustajaks on inimene või inimese käsi. Seega on semantilised tegurid kausatiivide omandamisega väga tihedalt seotud. Kuigi lapsed eelistavad kasutada leksikaalseid kausatiive, seostub neile tuletatud ehk prototüüpne kausatiiv pigem just inimese kui prototüüpse tegutsejaga.

Viidatud kirjandus

- Aktan-Erciyes, Ash, Göksun Tilbe 2023. Early parental causal language input predicts children's later causal verb understanding. – *Journal of Child Language* 50, 177–197.
- Allen, Shanley E. M. 1998. Categories within the verb category: learning the causative in Inuktitut. *Linguistics – An Interdisciplinary Journal of the Language Sciences* 36–4, 633–677.
- Argus, Reili 2012. Kausatiivsuse omandamisest eesti keeles. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 8. Toim Helle Metslang, Margit Langemets, Maria-Maren Sepper. Tallinn, 5–20.
- Bowerman, Melissa 1974. Learning the structure of causative verbs: a study in the relationship of cognitive, semantic and syntactic development. – *Papers and Reports on Child Language Development* 8, 142–178.

- EKK = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2020. Eesti keele käsiraamat. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Ger, Ebru, Aylin C. Küntay, Tilbe Gökşun, Sabine Stoll, Moritz M. Daum 2022. Do typological differences in the expression of causality influence preschool children's causal event construal? – *Language and Cognition* 14 (2), 161–184.
- Kaalep, Heiki-Jaan, Kadri Muischnek 2002. Eesti kirjakeele sagedussõnastik. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Kasik, Reet 2001. Analytic causatives in Estonian. – Tartu Ülikooli eesti keele õpetooli toimetised 18. Toim Mati Erelt. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 77–122.
- Mateo Pedro, Pedro 2022. The acquisition of causatives in Q'anjob'al Maya. – *First Language*, Vol. 41 (4), 451–477.
- Muentener, Paul, Laura Lakusta 2011. The intention-to-CAUSE bias: Evidence from children's causal language. – *Cognition* 119, 341–355.
- Murasugi, Keiko, Tomoko Hashimoto, Sachiko Kato 2005. On the Acquisition of Causatives in Japanese. – *Nanzan Linguistics* 2, 47–60.
- Paulsen, Geda 2016. Perifeersest kausatiivsusest. – *Keel ja Kirjandus* 7, 516–538.
- Plado, Helen 2014. *des-* ja *mata-*konverbi kasutusest eesti murretes. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 60. Tallinn, 195–218.
- Poobus, Anna-Stina 2023. Verbiliidete tähenduste mõistmine eesti lastekeeles. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool.
- Rissman, Lilia, Amanda Woodward, Susan Goldin-Meadow 2018. Occluding the face diminishes the conceptual accessibility of an animate agent. – *Language, cognition and neuroscience* 34 (3), 273–288.
- Silleresi, Silvia, Chiara Dal Farra, Yining Nie, Fabienne Martin, Artemis Alexiadou, Maria Teresa Guasti 2022. The agent bias holds in production too: Event descriptions in child Italian. – Boston University Conference on Language Development.
- Suurmäe, Kadri 2014. Eesti verbide leksikaalgrammatiliste kategooriate omandamine: transitiivsus ja kausatiivsus. Magistritöö. Tallinna Ülikool.